

Jolanta Latosińska

Uniwersytet Łódzki
Katedra Geografii Miast i Turyzmu
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31
jlatos@geo.uni.lodz.pl

**PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA –
JEDNO POJĘCIE DWA ZNACZENIA.
ROZWAŻANIA NA TEMAT
INDYWIDUALNEJ PRZESTRZENI
TURYSTYCZNEJ**

**TOURISM SPACE –
ONE CONCEPT,
TWO MEANINGS:
REFLECTIONS ON INDIVIDUAL
TOURISM SPACE**

**1. TURYSTYKA – HETEROGENICZNOŚĆ
ZJAWISKA, INTERDYSCYPLINARNOŚĆ
BADAŃ**

**1. TOURISM – ITS HETEROGENEITY
AND INTERDISCIPLINARY
CHARACTER**

Turystyka jako zjawisko heterogeniczne i interdyscyplinarne inspiruje badaczy wielu dyscyplin naukowych. W ostatnim czasie w okresie „żywiołowego rozwoju badań nad turystyką” do geografów, którzy byli prekursorami badań naukowych w tej dziedzinie dołączyli aktywnie ekonomiści, przedstawiciele nauk o zarządzaniu, socjologowie, pedagodzy, psychologowie, religioznawcy, informatycy, planiści i in. (LISZEWSKI 2005, s. 52). Dlatego „turystyka” jest pojęciem często definiowanym w literaturze przedmiotu przez badaczy wymienionych dyscyplin naukowych. Ze względu na zakres niniejszej pracy oraz szeroką dyskusję, m.in. na temat pojęcia „turystyka”, zaprezentowaną w *Turyzmie* przez BACHVAROVA i DZIEGIEĆ (2005), autorka zrezygnowała z przeglądu definicji tego pojęcia. Na potrzeby niniejszych rozważań przyjęto za PRZECLAWSKIM (1996), iż „turystyka to całokształt zjawisk ruchliwości przestrzennej, związanych z dobrowolną, czasową zmianą miejsca pobytu, rytmu i środowiska życia, oraz wejściem w styczność osobistą ze środowiskiem odwiedzanym”.

Turystyka jest zjawiskiem rozpatrywanym najczęściej w płaszczyźnie psychologicznej, społecznej, ekonomicznej, przestrzennej i kulturowej.

Tourism as a heterogenic and interdisciplinary phenomenon inspires many academic disciplines. Recently, at a time of 'rapid development in tourism studies, geographers, precursors in this field, have been joined by economists, management specialists, sociologists, educationists, psychologists, specialists in religion, computer programmers, urban planners etc.' (LISZEWSKI 2005). Tourism is a concept which is often referred to in the literature as representing the different disciplines mentioned above. Due to the limited length of this article, as well as a detailed discussion of the term 'tourism' presented in *Turyzm* by BACHVAROV & DZIEGIEĆ (2005), the author abandoned the idea of a review of definitions. For the purpose of this presentation, PRZECLAWSKI's (1996) definition has been assumed. This states that 'tourism includes all the phenomena of spatial mobility connected with a voluntary, temporary change of the place of stay, rhythm and environment of life, as well as personal contact with the visited environment.'

W ujęciu psychologicznym człowiek charakteryzujący się określoną osobowością jest podmiotem podejmowanych podróży. Człowiek odczuwa potrzebę zmiany środowiska, określa cel wyjazdu, wyobraża sobie podróż, realizuje ją, a następnie wspomina. W ujęciu społecznym turystyka jest podróżą, w trakcie której człowiek doświadcza styczności społecznych wyzwających więzi społeczne. Turystyka jest zjawiskiem ekonomicznym, bowiem kieruje się prawami podaży i popytu. Faktem już jest funkcjonowanie przemysłu turystycznego, rynku turystycznego, produktu turystycznego. Turystyka jest zjawiskiem przestrzennym; po pierwsze pod wpływem turystyki zmienia się krajobraz i może być budowany lub burzony ład przestrzenny, po drugie, wraz z rozwojem cywilizacyjnym zmieniają się zachowania turystyczne człowieka, w tym zachowania przestrzenne. Najszerzej rzecz ujmując, turystyka jest zjawiskiem kulturowym, funkcją kultury, elementem kultury, przekazem kultury, spotkaniem kultur i czynnikiem przemian kulturowych. Turystyka jest przede wszystkim zachowaniem człowieka rozpatrywanym we wszystkich wspomnianych aspektach (PRZECŁAWSKI 1996). Ponadto turystyka to zjawisko ewoluujące czasoprzestrzennie. Przestrzeń i czas to wymiary, w których odbywają się wszelkie zachowania człowieka. Wśród ogólnych zachowań można wydzielić działania i zachowania turystyczne realizowane w czasie wolnym i stale zmieniającej się przestrzeni (DURAND, JOUVET 2003a, BACHVAROV, DZIEGIEĆ 2005, KACZMAREK 2005). Coraz częściej turystyka traktowana jest jako zasadniczy element jakości życia (RICHARDS 1999) i wyznacznik awansu społecznego. Czas obecny to czas tryumfu turystyki (turystycznego tryumfu) (DURAND, JOUVET 2003b, MACCANNELL 2002) i klasy średniej, która przyczyniła się do umasowienia tego zjawiska. Jak pisze MACCANNELL (2002), to „turysta jest jednym z najlepszych modeli, opisujących ogólnie człowieka nowoczesnego (...), to właśnie w umyśle turysty rodzi się pierwsze pojmowanie cywilizacji nowoczesnej”.

2. DWA PODEJŚCIA BADAWCZE

W świetle podjętego tematu szczególnie ważny staje się aspekt przestrzenny tego zjawiska, bowiem przestrzeń odgrywa bardzo ważną rolę w życiu człowieka, jest jego środowiskiem życia, pracy

Tourism is usually analysed from psychological, social, economic, spatial and cultural perspectives. From the psychological point of view, someone with a particular type of personality is the psychological 'subject' of the journeys travelled. A person feels the need to change environment, decides the purpose of the journey, imagines it, executes it, and finally reminisces. Socially, tourism is a journey during which social contacts leading to social ties are experienced. Tourism is an economic phenomenon because it is ruled by demand and supply. The tourism industry, tourism market and tourism product are facts. Tourism is a spatial phenomenon; firstly, it modifies the landscape, and its spatial order can be improved or damaged. Secondly, along with the development of civilization tourist behaviour is also changing, including tourist spatial behaviour. Generally speaking, tourism is a cultural phenomenon; a cultural function, cultural element, cultural transfers, meetings of cultures and agents of cultural change. Tourism is first of all a human behaviour considered from all the perspectives mentioned above (PRZECŁAWSKI 1996). Moreover, tourism evolves in time and space – the dimensions in which all human behaviour takes place. Among general behaviours we can see tourist activity and behaviour occurring in free time and in continually changing that space (DURAND & JOUVET 2003, BACHVAROV & DZIEGIEĆ 2005, KACZMAREK 1996). Increasingly tourism is treated as an essential element of the quality of life (RICHARDS 1999) and a sign of social advance. At present we are witnessing the triumph of tourism (DURAND & JOUVET 2003, MACCANNELL 2002) and of the middle class which made it a mass phenomenon. Quoting MACCANNELL (2002), 'the tourist is one of the best models to generally describe a modern man (...); it is in his mind where the first perception of modern civilization is born.'

2. TWO RESEARCH APPROACHES

The spatial aspect becomes particularly important because space plays a very

i środowiskiem, w którym człowiek realizuje potrzebę wypoczynku, w tym aktywności turystycznej (LATOSIŃSKA 1998). Najogólniej pojęta przestrzeń nadal pozostaje domeną badań geograficznych, a w kontekście turystyki – najbardziej przestrzennego zjawiska – domeną geografii turystyki. Wraz z rozwojem turystyki i przekształceń pod jej wpływem, ogólnie pojęta przestrzeń zyskała m.in. miano przestrzeni turystycznej. Przestrzeń turystyczna w ostatnich latach była przedmiotem zainteresowań wielu badaczy: DRAMOWICZA (1984), DZIEGIEĆ (1995), KRZYMOWSKIEJ-KOSTROWICKEJ (1995), LATOSIŃSKIEJ (1998), LISZEWSKIEGO (1995, 2005), LISZEWSKIEGO, BACZWAROWA (1998), MATCZAKA (1995), OPPERMANNA (1993), STACHOWSKIEGO (1993), SZKUPA (2003), WILUSIA (1997), WŁODARCZYKA (1999), WOJCIECHOWSKIEJ (1998).

W badaniach nad przestrzenią turystyczną należy zwrócić uwagę na dwojakie podejście badawcze: częściej spotykane – traktujące przestrzeń turystyczną jako obiektywną część przestrzeni ogólnogeograficznej, w której zachodzą zmiany pod wpływem turystyki oraz, rzadziej spotykane – ujęcie subiektywne, traktujące przestrzeń turystyczną jako indywidualną (społeczną). Indywidualną przestrzeń turystyczną autorka zamiennie nazywa turystyczną przestrzenią człowieka. Przestrzeń turystyczna w ujęciu obiektywnym jest „sceną”, na której człowiek-turysta jest jednym z jej „aktorów”, natomiast w podejściu subiektywnym człowiek-turysta jest na tej „scenie” głównym, a często jedynym „aktorem”.

Przestrzeń turystyczna była definiowana i klasyfikowana przez wymienionych badaczy, z których najbardziej pełną definicję i klasyfikację stworzył LISZEWSKI (1995, 2005). Przyjmując ostatnią definicję przestrzeni turystycznej tego autora (LISZEWSKI 2005, s. 54) możemy przyjąć, iż: „Przestrzeń turystyczna (nazywana przez niektórych badaczy rekreacyjno-turystyczną) to część (podprzestrzeń) przestrzeni geograficznej rozumianej jako powierzchnia Ziemi (epigeosfera), odkrywana i kolonizowana przez człowieka do celów turystycznych. Odkrywając i kolonizując przestrzeń geograficzną człowiek motywuje to chęcią poznania, potrzebą wypoczynku (regeneracji sił fizycznych, psychicznych i duchowych) oraz dążeniem doznania różnorodnych przeżyć. Można wyróżnić trzy niewykluczające się rodzaje przestrzeni turystycznej: realną, funkcjonalną i percepcyjną”. W dalszej części cytowanej pracy LISZEWSKI (2005) omawia pięć wyróżnionych typów prze-

important part in human life; it is our living and working environment where needs for recreation are satisfied and this includes tourism activity (LATOSIŃSKA 1998). Space, in the most general sense, remains the domain of geographical study, and in the context of tourism, the most spatial of phenomena and is also the domain of tourism geography. In the course of tourism development and the transformations it brings about, parts of general space have become tourism space. In recent years it has been an object of interest to many researchers: DRAMOWICZA (1984), DZIEGIEĆ (1995), KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA (1980), LATOSIŃSKA (1998), LISZEWSKI (1995, 2005), LISZEWSKI & BACZWAROW (1998), MATCZAK (1995), OPPERMANN (1993), STACHOWSKI (1993), SZKUP (2003), WILUŚ (1997), WŁODARCZYK (1999) and WOJCIECHOWSKA (1998).

In studies of tourism space there are two approaches: the more frequent in which tourism space is treated as an objective part of general geographical space which it changes, and the other, a rarer subjective approach, in which tourism space is treated as individual (social) space. The author refers to this as individual (social) tourism space. Objectively speaking, tourism space is a 'stage' on which the tourist is one of the 'actors', while in the subjective approach the tourist is the leading, often the only, 'actor' on this 'stage'.

Tourism space has been defined and classified by the researchers listed above with the most complete definition and classification being provided by LISZEWSKI (1995, 2005). Following his most recent article (LISZEWSKI 2005, p. 54), we can assume that 'tourism space (called by some researchers recreational-tourism space) is a part (subspace) of geographical space understood as the earth's surface (epigeosphere) discovered and colonized by man for tourism purposes. In discovering and colonizing geographical space, man is motivated by his will to learn something new, his need to rest (regeneration of psychical, mental and spiritual strength), as well as by his pursuit of varied experience. We can identify three

strzeni turystycznej: eksploracji, penetracji, asymilacji, kolonizacji i urbanizacji turystycznej. Autor stworzył kompleksową definicję przestrzeni turystycznej, w pierwszej części prezentując podejście obiektywne (absolutna przestrzeń turystyczna), a w drugiej podejście subiektywne (indywidualna przestrzeń turystyczna). Zaprezentowana definicja przestrzeni turystycznej jest na tyle pojemna, iż może być modyfikowana w zależności od zainteresowań badawczych. Zatem istnieje jedna przestrzeń turystyczna. Wyróżnione zaś rodzaje i typy przestrzeni turystycznej, zdaniem autorki, winny być rozpatrywane w zależności od podejścia badawczego, bowiem takie podejście determinuje treści wypełniające znaczenie rodzajów i typów przestrzeni turystycznej. Wyróżnione rodzaje i typy przestrzeni turystycznej inspirują do podejmowania dalszych badań nad przestrzenią turystyczną, wśród których dominują prace o podejściu obiektywnym, chociażby publikacje DZIEGIEĆ 1995, MATCZAKA 1995, WILUSIA 1997, WOJCIECHOWSKIEJ 1998, WŁODARCZYKA 1999, SZKUPA 2003, natomiast w mniejszości pozostają prace o podejściu subiektywnym (LATOSIŃSKA 1998, KOWALCZYK-ANIOL 2006).

3. INDYWIDUALNA PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA

Ze względu na podjęte badania na temat indywidualnej przestrzeni turystycznej autorce bliższe jest podejście subiektywne do przestrzeni turystycznej. Zostało ono wypracowane na podstawie teorii przestrzeni turystycznej LISZEWSKIEGO (1995, 2005), koncepcji przestrzeni w geografii człowieka LISOWSKIEGO (2003) oraz teorii miejsca TUANA (1987). Indywidualna przestrzeń turystyczna (miejsce turystyczne lub zbiór miejsc turystycznych) powstaje w wyniku zderzenia dwóch porządków: z jednej strony porządku ludzkiego, składającego się ze zmysłów, pamięci etc., a z drugiej strony – porządku naturalnego, będącego częścią przyrody i środowiska kreowanego przez człowieka. W miejscu turystycznym człowiek-turysta może realizować bezpośrednie doświadczenie świata zewnętrznego. Miejsce turystyczne jest częścią (wycinkiem) przestrzeni geograficznej wyróżniającej się pewnymi fizycznymi, oryginalnymi, unikatowymi atrybutami lub wystąpieniem tu w przeszłości pewnych istotnych zdarzeń w świadomości społecznej (tzw. miejsca niezwykle, magiczne). Miejsce może być też wytworem przywiązania

independent kinds of tourism space: actual, functional and perceptual.' LISZEWSKI (2005) further discusses five types of tourism space: those of exploration, penetration, assimilation, colonization and urbanization. He has created a complex definition of tourism space, in the first part presenting the objective approach (absolute tourism space), and in the other – the subjective approach (individual tourism space). The definition of tourism space is so wide-ranging that it can be modified depending on the research focus. There is a single tourism space, and the author believes that its kinds and types should be considered in the context of the chosen approach because that will determine their meaning. The objective approach prevails, e.g. in the works by DZIEGIEĆ (1995), MATCZAK (1995), WILUŚ (1997), WOJCIECHOWSKA (1998), WŁODARCZYK (1999) or SZKUP (2003). The subjective approach appears less often (LATOSIŃSKA 1998, WŁODARCZYK ...).

3. INDIVIDUAL TOURIST SPACE

Due to the kind of research into individual tourism space undertaken by the author the subjective approach was more appropriate. It is based on LISZEWSKI's (1995, 2005) theory of tourism space and LISOWSKI's (2003) concept of space in human geography, as well as the theory of location by Tuan (1987). Individual tourism space (a tourism site or a group of sites) comes as a result of two orders co-occurring: on the one hand it is the human order, consisting of senses, memory, etc., and on the other it is the natural order, that part of nature and the environment that has been influenced by human activity. At a tourism site the tourist can directly experience the wider world. A tourism site is a part of geographical space distinguished by certain unique, physical attributes or certain important past events (and in places known to be extraordinary: magic). Such a site may also be created by an emotional attachment felt

emocjonalnego jednostki ludzkiej lub zbiorowości do jakiegoś wycinka powierzchni Ziemi. Turysta odkrywając i kolonizując miejsca turystyczne motywuje swoje działanie chęcią poznania, potrzebą wypoczynku (regeneracji sił fizycznych, psychicznych i duchowych) oraz dążeniem doznania różnorodnych przeżyć. Przestrzeń turystyczna człowieka jest to przestrzeń relacji (relacyjna) podmiotu-turysty do przestrzeni (środowiska), jest doświadczeniem tej przestrzeni przez podmiot. Indywidualna przestrzeń turystyczna składa się z przestrzeni realnej zakreślonej podczas wyjazdów turystycznych, którą można traktować jako zbiór miejsc turystycznych oraz przestrzeni percepcyjnej powstającej w wyniku doświadczenia, wyobrażeń, doznań, postrzegania i wrażeń.

Indywidualna przestrzeń turystyczna jest odzwierciedleniem potrzeb człowieka, powstaje w wyniku turystycznej eksploracji, penetracji, asymilacji, kolonizacji czy urbanizacji turystycznej (?). W wyniku eksploracji turystycznej turysta odkrywa dla siebie nowe, nieznane miejsce, które staje się dla niego miejscem turystycznym (przestrzenią eksploracji). W wyniku penetracji turysta dokładniej poznaje miejsca swoich zainteresowań, które tworzą jego przestrzeń penetracji. W wyniku asymilacji turysta oswaja przestrzeń dla siebie i przyswaja nabierając cech danego miejsca, wytworząc dla siebie przestrzeń asymilacji. W wyniku kolonizacji turysta „zakorzenia” się w danym miejscu, budując drugi dom, przysposabiając siedlisko do własnych potrzeb turystycznych i wypoczynkowych, kupując apartament w miejscowości turystycznej, tworząc przestrzeń kolonizacji. Zdaniem autorki, na „podboju” miejsca kończy się proces doświadczenia miejsca przez turystę, bowiem zamieszkując na stałe w wybranym miejscu jest co prawda przybyszem, ale staje się stałym mieszkańcem. Podczas tworzenia indywidualnej przestrzeni turystycznej realnej odbywa się równoległy proces postrzegania wybranych przez człowieka miejsc turystycznych. Indywidualna przestrzeń turystyczna jest przestrzenią „wyspowa”, choć może być doświadczana w sposób punktowy, liniowy czy powierzchniowy.

Człowiek dokonuje wyboru miejsc turystycznych po uprzednim rozpatrzeniu obiektywnych możliwości. Można więc przyjąć, iż indywidualna przestrzeń turystyczna (jej wybór) jest silnie zdeterminowana czynnikami: psychologicznymi, społecznymi, ekonomicznymi, kulturowymi oraz miejscem zajmowanym w przestrzeni geograficznej (miejscem zamieszkania). Determinanty te

by a single person (or a whole community) for a part of the earth's surface. Discovering and colonizing tourism sites, the tourist explains his/her activities by the wish to learn, rest (renew physical, mental and spiritual strength), as well as having a variety of experiences. Human tourism space is where the relationship between the tourist and space (environment) is experienced. Individual tourism space consists of the actual space covered during tourist trips, treated as if a group of tourism sites, and a perception space emerging as a result of experience gained, with impressions and perceptions.

Individual tourism space reflects human needs; it appears as a result of tourism exploration, penetration, assimilation, colonization and urbanization. During tourism exploration, the tourist discovers a new, unknown place which becomes a personal tourism place (exploration space). At the penetration stage, the tourist learns about the place in more detail and it becomes penetration space. As a result of assimilation, the tourist becomes familiar with the place, assumes some of its qualities as his own, thus creating assimilation space. In the colonization phase the tourist 'roots' into the place by building a second home there, adjusting this home to his/her own tourist and recreational needs, or buying an apartment at a tourism destination, creating colonization space. In the author's opinion, 'conquering' the place closes the process of the tourist experience because although the moment of settling permanently in a chosen place the former tourist is still a newcomer, she/he also becomes an inhabitant. While actual individual tourism space is being created, the tourism places chosen are perceived in a specific way. Individual tourism space is an 'island' space, although it may be experienced as a point, line or area.

Tourism places are chosen after different possibilities have been looked into objectively. It can be assumed then that the choice of an individual tourism space is strongly determined by psychological, social, economic and cultural factors or the location of the tourist in geographical space (place of permanent

czynią przestrzeń turystyczną dostępną w nierównym dla każdego zakresie. Można ją więc traktować w kategoriach ściśle ekonomicznych (MEYER 2004). Indywidualna przestrzeń turystyczna pojawiła się na pewnym etapie społecznego rozwoju w dobie industrializacji i urbanizacji (JAŁOWIECKI 1988), podlega ciągłym procesom ewolucyjnym, uwzględniając zmieniające się wraz z rozwojem cywilizacyjnym potrzeby człowieka. Coraz większego znaczenia nabiera turystyczna jakość miejsca kreowanego nie tylko przez człowieka, ale przez różne podmioty zajmujące się organizacją turystyki i wypoczynku, w tym biura podróży.

residence). These determinants make tourism space selectively available so it can then be treated in strictly economic terms (MEYER 2004). Individual tourism space emerged at a certain stage of social development in the industrialization and urbanization period (JAŁOWIECKI 1988). It is undergoing constant evolution, with human needs changing alongside. The tourism quality of a place, created not only by man but also by different tourism and recreation organization factors, including travel agents, is becoming increasingly important.

BIBLIOGRAFIA – BIBLIOGRAPHY

- BACHVAROV M., DZIEGIEĆ E., 2005, Relacje pomiędzy pojęciami „rekreacja „ i „turystyka”, *Turyzm*, 15/1-2, s. 79-95.
- MACCANNELL D., 2002, *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczey*, Muza, Warszawa, s. 1
- DRAMOWICZ K., 1984, Przestrzeń w geografii – wciąż nowy stary problem, *Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej*, 3-4.
- DURAND H., JOUVET F., 2003a, L'espace-temps „flou” des tourisimes, [w:] F. Frangialli (red), *Le tourisme au XXI^e siècle*, L'Harmattan, Paryż, s. 59-83.
- DURAND H., JOUVET F., 2003b, Le temps du tourisme triomphant, [w:] F. Frangialli (red), *Le tourisme au XXI^e siècle*, L'Harmattan, Paryż, 29-59.
- DZIEGIEĆ E., 1995, Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce, *Turyzm*, 5/1, s. 5-56.
- JAŁOWIECKI B., 1988, *Spółeczne wytwarzanie przestrzeni*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- KACZMAREK J., 1996, *Dzienna ścieżka życia mieszkańców Łodzi Łodzi a warunki życia w mieście*, ser. „Szlakami Nauki”, 22, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- KACZMAREK J., 2005, *Podejście geobiograficzne w geografii społecznej. Zarys teorii i podstawy metodyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- KOWALCZYK-ANIOL J., 2006, Rozwój przestrzeni urlopowo-wakacyjnej łódzkich rodzin na przykładzie struktur Uniwersytetu Łódzkiego i ich rodzin, maszynopis pracy doktorskiej w Katedrze Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Łódź.
- KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA A., 1995, *Zarys geoekologii rekreacji*, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- LATOSIŃSKA J., 1998, *Przestrzeń urlopowo-wakacyjna pracowników wyższych uczelni Łodzi*, ser. „Szlakami Nauki”, 27, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- LISOWSKI A., 2003, *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- LISZEWSKI S., 1995, Przestrzeń turystyczna, *Turyzm*, 5/2.
- LISZEWSKI S., 2005, Przestrzeń turystyczna w ujęciu podmiotowym. Przyczynek do dyskusji o przestrzeni w geografii, [w:] Maik W., Rembowska K., Suliborski A. (red.), *Geografia jako nauka o przestrzeni, środowisku i krajobrazie. Podstawowe idee i koncepcja w geografii*, t. 1, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 50-60.
- LISZEWSKI S., BACZWAROW M., 1998, Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej, *Turyzm*, 8/1, s. 39-67.
- MATCZAK A., 1995, Kolonizacja turystyczna strefy podmiejskiej Łodzi, *Kronika Miasta Łodzi*, 1, s. 108-119.
- MEYER B., 2004, Turystyka jako ekonomiczny czynnik kształtowania przestrzeni, *Rozprawy i Studia, Uniwersytet Szczeciński*, 545.
- OPPERMANN M., 1993, Tourism space in developing countries, *Annals of Tourism Research*, 20(3), s. 535-556.
- PRZECŁAWSKI K., 1996, Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki, F.H.U. „Albis”, Kraków.
- RICHARDS G., 1999, Vacations and the quality of life: patterns and structures, *Journal of Business Research*, 44, New York.
- STACHOWSKI J., 1993, O pojmowaniu przestrzeni w geografii turystyki, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Geographica*, 24, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, 82.
- SZKUP R., 2003, *Kształtowanie podmiejskiej przestrzeni wypoczynkowej. Przykład zachodniego sektora strefy podmiejskiej Łodzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- TUAN Y., 1987, *Przestrzeń i miejsce*, PPIW, Warszawa.
- WILUŚ R., 1997, *Rozwój funkcji turystycznej w dolinie rzeki Warty na odcinku od Działoszyna do Uniejowa*, ser. „Szlakami Nauki”, 24, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- WŁODARCZYK B., 1999, *Przemiany form aktywności turystycznej. Przykład krawędzi Wyżyny Łódzkiej*, ser. „Szlakami Nauki”, 29, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- WOJCIECHOWSKA J., 1998, *Kolonizacja turystyczna terenów nadpłucznych*, ser. „Szlakami Nauki”, 26, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.